

Zasady komunikowania się z dziećmi w postępowaniu sądowym

Teresa Jaśkiewicz-Obydzińska
Instytut Ekspertyz Sądowych
Kraków

Sytuacje, w których mogą występować dzieci

- Świadek – pokrzywdzony w sprawach p-ko członkom rodziny i osobom obcym
- Świadek przestępstwa
- Wysłuchanie dziecka w postępowaniu cywilnym
- Nieletni sprawca czynu zabronionego

Etapy rozwoju dziecka

1. Wiek niemowlęcy – do końca 1.r.ż.
2. Wiek poniemowlęcy – 2 – r. ż.
3. Wiek przedszkolny – 3/4 – 6/7 r. ż.
4. Wiek szkolny – 6/7 – 10/12 r. ż.
5. Okres dorastania – 10/12 – 18/20 r. ż.

(Brzezińska, 2005)

Ocena kompetencji dziecka jako świadka lub osoby wysłuchiwanej

Psychologiczne kryteria oceny:

- wiek rozwojowy - 4 r.ż. – wiek, w którym dziecko w określonych warunkach może być świadkiem
- właściwości indywidualne
 - poziom rozwoju poznawczego, emocjonalnego, społecznego
 - podatność na sugestię
 - relacja ze sprawcą i okoliczności zdarzenia

Zmiany rozwojowe istotne dla prowadzenia przesłuchania / wysłuchania

Wiek przedszkolny

Dynamiczne zmiany w motoryce i zachowaniu, intensywny rozwój poznawczy, opanowana mowa.

Zdolność krótkotrwałej koncentracji na określonej czynności.

Zdolność szeregowania zdarzeń w kolejności występowania, ale brak możliwości precyzyjnego określenia czasu.

Wiek przedszkolny

Zdolność klasyfikowania, grupowania np. na zasadzie podobieństwa.

Początki rozpoznawania własnych emocji i zdolność mówienia o nich.

Nauka kontrolowania emocji gniewu, strachu, złości.

Reagowanie z troską i zrozumieniem dla uczuć innych ludzi, co może być podstawą manipulacji dziećmi.

Wiek przedszkolny

Istotne dla przesłuchania i diagnozy

Stosować proste i zrozumiałe dla dziecka słownictwo.

Umieszczać zdarzenia w ramach znanych dziecku czynności, zamiast pytać o czas.

Nie pytać ile razy zdarzenie miało miejsce (dzieci rozróżniają tylko dużo-mało)

Zadawać konkretne pytania dot. otoczenia, osoby i części ciała.

Posługiwać się krótkimi zdaniami.

Nie powtarzać pytań.

Można użyć zabawek jako pomocy w komunikacji z dzieckiem.

Wiek szkolny

Poznawcza aktywność dziecka jest selektywna, systematyczna i dowolna.

Rozwój pamięci dowolnej.

Umiejętność oceny zachowania w kategoriach moralnych, odnoszonych do nakazów i zakazów opiekunów i rówieśników.

Wzrost znaczenia relacji rówieśniczych, które wpływają na obraz siebie.

Traumatyczne przeżycia związane z przestępstwem wpływają na to co dziecko myśli o swojej roli w zdarzeniu.

Wiek szkolny

Istotne dla przesłuchania i diagnozy

Stosować pytania otwarte, które pozwalają na swobodną relację o zdarzeniu.

Wystrzegać się terminów prawnych.

Podczas badania psychologicznego należy dążyć do ustalenia motywacji do składania zeznań.

Okres dorastania

Trudny okres rozwojowy ze względu na przemiany biologiczne i emocjonalne.

Rozwój sfery poznawczej wyprzedza dojrzewanie społeczne i emocjonalne.

Myślenie logiczne, abstrakcyjne, w mniejszym stopniu egocentryczne.

Rozwój myślenia dedukcyjnego i indukcyjnego.

Duża podatność na zranienie.

Kształtowanie tożsamości.

Dążenie do samodzielności i uniezależnienia się od dorosłych,

Wzrost znaczenia grup rówieśniczych.

Okres dorastania

Istotne dla przesłuchania i diagnozy

Szczególne niebezpieczeństwo wtórnej wiktymizacji.

Diagnoza : ustalenie czynników emocjonalnych zaburzających kontakt z osobą badającą i przesłuchującą.

Ustalenie motywacji do składania zeznań, ew. powody fałszywego obciążania sprawcy.

PRZYGOTOWANIE DZIECKA DO ROLI ŚWIADKA W SĄDZIE

Przedmiot obaw dziecka związanych z zeznawaniem

- Sprawca - groźby, utrata akceptacji,
- Kara – dziecko czuje się współwinnie, współodpowiedzialne za udział w zdarzeniu i kłopoty rodziny wynikające z ujawnienia,
- Trudne sytuacje w trakcie przesłuchania - że czegoś nie zrozumie, że będzie chciało płakać, wyjść do toalety, że inni będą nim gardzić, mieć o nim złe zdanie
- Zapomnienie lub pomylenie faktów, niesprostanie oczekiwaniom dorosłych
- Pogorszenie sytuacji rodzinnej – rozpad rodziny, utrata miłości, opieki, dziecko może sądzić, że przyczyniło się do zdenerwowania, smutku, złości rodziców

Cele przygotowania

- Zwiększenie kompetencji dziecka w roli świadka (zdolności do udzielania, wyczerpujących, precyzyjnych i prawdziwych wypowiedzi),
- Minimalizowanie potencjalnych negatywnych skutków uczestnictwa dziecka w postępowaniu sądowym.

Na czym polega przygotowanie dziecka

- Nie oznacza wyuczenia scenariusza przesłuchania, ani szkolenia, co ma mówić
- Jest to udzielenie dziecku pomocy w osiągnięciu gotowości (psychicznej, emocjonalnej, umysłowej) do doświadczenia, jakim jest składanie zeznań.

Praktyczne sposoby

- Edukacja
 - Kto: role i zadania wszystkich uczestników procesu
 - Co: oczekiwany przebieg zdarzeń, procedury sądowe (pytania od oskarżyciela, obrońcy, sędziego)
 - Kiedy: korzystne jest uwzględnianie zegara biologicznego dziecka, jego rytm dnia, ważne wydarzenia w życiu dziecka.

PODSTAWOWE ZASADY PRZESŁUCHANIA DZIECKA

Zasady kontaktu z ofiarą

- Stworzenie warunków pozwalających przekonać ofiarę, że chce się pomóc, a nie oskarżać,
- Ekspozowanie okoliczności, że jest ofiarą aktu przemocy, bez podkreślania seksualnego aspektu zajścia
- Zapewnienie, że ofiara nie jest winna zajściu nawet jeżeli miała możliwość wezwania pomocy, ucieczki itp.
- Odciążenie jej od poczucia odpowiedzialności za wynik procesu, ma powiedzieć prawdę, a reszta należy do dorosłych
- Wzmocnienie poczucia własnych kompetencji, -"To może być trudne, ale poradzę sobie"

Miejsce i warunki przesłuchania

- Neutralne, ciche, bezpieczne, nie rozpraszające uwagi (najlepiej „przyjazny pokój”)
- Urządzenie dostosowane do potrzeb dziecka (wielkość mebli, przybory do rysowania)
- Zapewniające izolację dziecka od sprawcy
- Zapewniające dostęp dziecka do opiekuna
- Ograniczenie liczby obecnych osób do minimum
- Wyłączenie z udziału rodzica, lub innej osoby bliskiej dziecku

ETAPY I SPOSÓB PRZESŁUCHANIA

Przygotowanie się osoby przesłuchującej do czynności

„Wszystko, co możesz zrobić wcześniej – zrób!”
(R. Bull, 2010)

- Orientacja dot. zdarzenia
- Przeprowadzenie rozmowy z opiekunami dziecka lub/i zlecenie przeprowadzenia badań psychologicznych celem zebrania podstawowych informacji o jego aktualnym stanie
- Ustalenie planu przesłuchania uwzględniającego posiadane informacje

Przygotowanie się osoby przesłuchującej do czynności

- Przygotowanie kilku tematów odpowiednich do rozmowy z dzieckiem w określonym wieku, (wyobrazić sobie wcześniej taką sytuację)
- W przypadku kontaktu z ofiarami przestępstw seksualnych - trening rozmowy o seksie
- Sprawdzić sprzęt nagrywający, widok z kamery itp.
- Przygotować miejsca dla opiekuna.

Pożądane cechy osoby przesłuchującej

- Umiejętność nawiązania z dzieckiem przyjacielskiej, opartej na zaufaniu relacji,
- Empatia, duża wrażliwość na potrzeby dziecka i znajomość jego prawidłowości rozwojowych,
- Elastyczność w pracy z dzieckiem,
- Obiektywizm.

Powitanie i personalizacja przesłuchania

- Przed rozpoczęciem przesłuchania należy zdobyć zaufanie dziecka i stworzyć podstawy dobrej komunikacji.
- Pamiętaj, że jesteś dla dziecka osobą obcą i może czuć się nieswojo.
- Aby zmniejszyć napięcie i brak poczucia bezpieczeństwa należy się przedstawić i przywitać dziecko używając jego imienia.

Przywitanie, pierwszy kontakt

- Wskazać, gdzie będą przebywać opiekunowie dziecka
- Zająć miejsca obok dziecka, pozostając w dobrym kontakcie wzrokowym
- Wyjaśnić cel spotkania, własnej roli i roli innych obecnych osób.

Budowanie kontaktu z dzieckiem

- Stworzenie swobodnej atmosfery, dziecko powinno czuć się bezpiecznie i pewnie, mieć do siebie zaufanie.
- Sposób na osiągnięcie tego stanu rzeczy: zadanie kilku pytań, na które odpowiedź musi być pozytywna, co stworzy pozytywny nastrój.

Budowanie kontaktu z dzieckiem

- **Przykłady:**
 - ulubione zwierzęta domowe, zabawy, zainteresowania, przedmioty w szkole, przyjaciele
 - ważne, aby te pytania nie miały charakteru „sondy ulicznej”
np. *„jaki jest twój ulubiony program telewizyjny”, „w której jesteś klasie”.*

Budowanie kontaktu z dzieckiem

- Dobrym pomysłem jest mówienie o sobie, np. jeśli dziecko mówi o swoim zwierzątku, a przesłuchujący również posiada swoje, można o tym powiedzieć i opisać swoje doświadczenia.
- Należy zadawać pytania otwarte. Dobrym przygotowaniem do przesłuchania jest zachęcenie dziecka, aby mówiło bez przerwy o znanym sobie wydarzeniu, np. o ulubionej zabawie.

Budowanie kontaktu z dzieckiem

- Komentarze typu:
"To chyba świetna zabawa. Powiedz mi jak się w nią bawić", "Nie słyszałem o takiej zabawie, jak się w nią bawić" - pełnią podwójną rolę: pomagają w budowaniu kontaktu i przygotowują dziecko do udzielania szczegółowych i wypracowanych odpowiedzi.
- Jeśli dziecko jest nadal zdenerwowane, należy kontynuować fazę budowania kontaktu do momentu, kiedy nastąpi zrelaksowanie.

Ogólna struktura przesłuchania

- Swobodna narracja.
- Faza zadawania pytań.
Pytaj dziecko, czy pamięta więcej.
- Zamknięcie spotkania, podziękowanie dziecku za współpracę.

Wytyczne dotyczące zachowania przesłuchującego

- Siedz w sposób swobodny, skieruj się ku dziecku,
- Wyrażaj przyjaźń i poparcie,
- Używaj często kontaktu wzrokowego, lecz nie wpatruj się w dziecko,
- Mów powoli, używaj krótkich zdań, stosuj pauzy między zdaniami,

Wytyczne dotyczące zachowania przesłuchującego

- często wyrażaj uwagę i zainteresowanie poprzez kiwanie głową, mhm itp. lecz nie używaj wyrażenń oceniających typu „dobrze”, „tak jest”,
- chwal dziecko za jego wysiłek,
- unikaj nagłych ruchów lub chaotycznego stylu mowy,
- nie przerywaj
- zezwalaj na przerwy, okazuj cierpliwość (przećwiczyć przerwy przed przesłuchaniem, zazwyczaj jest to b. niekomfortowa sytuacja dla przesłuchującego)

Wyjaśnienie celu przesłuchania

- Wyjaśnij dziecku, że nie byłeś obecny przy wydarzeniu, więc nie wiesz, co się stało.
Np. *„nie byłem w...więc nie wiem co się stało”*.
- Powinno się wskazać, że zadanie nie będzie łatwe i będzie wymagało dużej koncentracji.
Np. *„Postaraj się jak możesz najlepiej, naprawdę pomyśl o tym...bo to może być trudne”*.

Zbieranie informacji

- Obserwacja reakcji emocjonalnych dziecka i doraźne nań reagowanie
- Nie podkreślać stresu, żeby się na nim nie koncentrować
- Uwzględnienie faktu, że dzieci mają krótki okres koncentracji - częste robienie przerw, zamiast doprowadzenie do sytuacji całkowitego rozproszenia uwagi.

Zbieranie informacji

- Ustalenie, czy dziecko wie, dlaczego jest w tym miejscu, czy było wcześniej informowane
- Ustalenie, czy odróżnia pojęcie prawdy od kłamstwa,
- Ustalenie nazewnictwa osób, części ciała, czynności,
- Wyjaśnienie, że interesują nas tylko informacje prawdziwe, że dziecko ma prawo nie pamiętać i nie wiedzieć,
- Uprzedzenie dziecka, że rozmowa może dotyczyć również tajemnic.

Zbieranie informacji

- Nauczenie dziecka, że mówienie „**nie wiem**” nie jest złe, nie oznacza, że dziecko czegoś nie umie (w przec. do szkoły)
- Trening mówienia „nie wiem” - np. *„jak ma na imię mój pies?”*, kontrola, żeby dziecko nie zgadywało
- Uprzedzenie dziecka, że może czegoś nie rozumieć, że coś było niejasne, skomplikowane; powinno umieć powiedzieć *„nie wiem o co pani chodzi!”*

Zbieranie informacji

- używanie zrozumiałego języka i nieskomplikowanych struktur gramatycznych
- unikanie posługiwania się zaimkami osobowymi, posługiwanie się imionami, nazwiskami (wujek Adam, pan Kowalski)
- wyjaśnienie wszelkich niezrozumiałych określeń i wyrażeń
- umożliwienie dziecku narysowanie rzeczy, których nie może precyzyjnie określić
- dostosowanie tempa przesłuchania do możliwości i tempa „otwierania się” dziecka

Zbieranie informacji

- Kontrolowanie swoich emocji, tonu głosu, mimiki - nie okazywanie szczególnego zainteresowania, czy przerażenia (niezależnie od treści wypowiedzi dziecka).
- Dosłowne notowanie wypowiedzi dziecka.
- Unikanie poprawiania wypowiedzi dziecka, chwaleń i obiecywania nagród za dostarczone informacje, wymuszanie odpowiedzi, oceniania, ponaglania, okazywanie zniecierpliwienia, składania obietnic, których nie można dotrzymać.

Faza zadawania pytań

Np.

„Za chwilę będę ci zadawać pytania. Być może na niektóre z nich nie będziesz mógł odpowiedzieć. Wszystko w porządku, nikt nie może zapamiętać wszystkiego.

Jeśli nie znasz odpowiedzi na pytanie powiedz „nie wiem” lecz nie zgaduj i nie zmyślaj.

Jest bardzo ważne, abyś mówił tylko to, co naprawdę pamiętasz, tylko to, co się naprawdę zdarzyło”.

- Warto przypomnieć dziecku, że to może być trudne zadanie i wymaga dużej koncentracji.

Rodzaje pytań

- Takie, które służą **zbieraniu** informacji, a **nie potwierdzaniu** posiadanych już wcześniej
- Pytania **otwarte**, nie zawierające ocen moralno-etycznych
- Podkreślić, że interesuje nas wszystko co pamięta o określonym zdarzeniu.

Rodzaje pytań

Dla młodszych dzieci wskazane pytania bardziej szczegółowe, naprowadzające **koncentrujące** uwagę dziecka na temacie (dot. określonych osób, miejsc, części ciała, okoliczności czynu),
np. *Słyszałem, że musiałeś iść do lekarza, czy wiesz dlaczego. Czy możesz mi o tym opowiedzieć?*

Rodzaje pytań

Opowiedz mi wszystko, co się zdarzyło w...?

Słyszałem coś o sypialni?

Co było potem? Opowiedz mi więcej. Co było dalej?

Dla zdarzeń wielokrotnych

Czy zdarzyło się to innym razem?

Opowiedz mi o wszystkim co zdarzyło się tym razem, który najlepiej pamiętasz?

Opowiedz mi o tym, kiedy zdarzyło się to pierwszy raz

Rodzaje pytań

- Najlepiej jest stosować na zmianę pytania zamknięte i bardziej otwarte
- *Co robicie, gdy zostajecie pod opieką taty*
- *Czy są rzeczy, które tata robi, a których ty nie lubisz?*
- *W jakie gry, zabawy bawiłeś się z panem Kowalskim?*
- *Czy są takie zabawy, o których pan Kowalski zabraniał ci mówić?*
- *Czy możesz opisać te zabawy?*
- Niewskazane pytania wprowadzające w błąd, obiecywanie nagród, ukarania sprawcy

Zakończenie przesłuchania

- Rozmowa na tematy neutralne
- Zezwolenie na zadanie pytań przez dziecko
- Podziękowanie, **wyrażenie uznania za wysiłek, a nie za dostarczenie konkretnych informacji**, zwłaszcza, jeżeli sprawca jest osobą bliską.

